

„Wychowanie w Rodzinie” t. XXX (4/2023)

nadesłany: 6.12.2023 r. – przyjęty: 29.12.2023 r.

Justyna WOJCIECHOWSKA*

Spoleczna odpowiedzialność rodziny wobec zagrożeń klimatycznych w epoce antropocenu

Social responsibility of the modern family towards climate threats in the Anthropocene era

Abstrakt

Wprowadzenie. Epoka antropocenu zмага się z kryzysem klimatycznym, który stanowi jedno z największych wyzwań dla współczesnego świata. Rodzina, jako podstawowe środowisko życia, w dużej mierze ponosi odpowiedzialność za charakter funkcjonowania człowieka w codzienności, co ostatecznie ma duże znaczenie w kształtowaniu społecznych postaw wobec obecnych zagrożeń. Świadomość jednostek buduje świadomość społeczeństw. **Cel.** Celem artykułu jest wskazanie społecznej odpowiedzialności rodziny wobec zagrożeń klimatycznych w epoce antropocenu oraz zwrócenie uwagi na założenia aktualnej europejskiej polityki klimatycznej. Uświadomienie doniosłej roli rodziny w kształtowaniu postaw wobec zagrożeń klimatycznych przez dorosłych jej członków daje nadzieję na zwiększenie świadomych proekologicznych postaw. Proekologiczne zachowania, stano-

* e-mail: jwojciechowska@ubb.edu.pl

Uniwersytet Bielsko-Bialski, Wydział Humanistyczno-Społeczny, Instytut Pedagogiki, Willowa 2, 43-300, Bielsko-Biała, Polska

University of Bielsko-Biala, Faculty of Humanities and Social Sciences, Institute of Pedagogy, Willowa 2, 43-309, Bielsko-Biala, Poland

ORCID: 0000-0003-0768-9173

wiąże wzór i odniesienie w złożonym procesie wychowania dzieci i młodzieży, stanowią fundament kształtowania świadomości odpowiedzialnej za planetę, a tym samym – za jakość życia w przyszłości.

Materiały i metody. W artykule zaprezentowano analizę zastanych materiałów w obszarze polityki klimatycznej, na podstawie których wskazano postulaty dla kształtowania społecznej odpowiedzialności rodziny w dobie antropocenu. Spośród bardzo obszernego zbioru dokonano selekcji i opisu wybranych materiałów dotyczących tematu. Wskazano na: Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów *Europejski Zielony Ład* wydany w Brukseli 11.12.2019 r., Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów *Budując Europę odporną na zmianę klimatu – nowa Strategia w zakresie przystosowania do zmiany klimatu* z 24.02.2021 roku, strategię *Polityka ekologiczna państwa 2030 – strategia rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej, Krajowy plan na rzecz energii i klimatu na lata 2021–2030*.

Wyniki. Europejska polityka klimatyczna prezentuje bardzo dokładne treści wyznaczające kierunek postępowania dla całych społeczeństw w celu zmniejszenia wymiaru kryzysu związanego z zagrożeniami klimatycznymi. Rodzina, jako podstawowa jednostka społeczna, w różny sposób może przeciwdziałać temu kryzysowi. W tekście wskazano na konkretne rozwiązania w tym zakresie.

Wnioski. Ze względu na stan świadomości współczesnego polskiego społeczeństwa na temat zagrożeń klimatycznych w epoce antropocenu konieczne jest prowadzenie działań uświadamiających stan faktyczny. Rodzina, poprzez dawanie wzorca, powinna być podstawowym źródłem formowania odpowiedzialności, zaraz po instytucjach mających za zadanie wyposażenie w wiedzę. W artykule wskazano proponowane działania, których wdrożenie zaktywizuje jednostki, a przez to także społeczeństwo, wobec kryzysu klimatycznego w epoce antropocenu.

Słowa kluczowe: rodzina, antropocen, kryzys klimatyczny, transformacja, postawy społeczne.

Abstract

Introduction. The Anthropocene epoch is struggling with the climate crisis, which is one of the greatest challenges for the modern world. The family, as the basic living environment, is largely responsible for the nature of human functioning in everyday life, which is ultimately important in shaping social attitudes towards current threats. The awareness of individuals builds the awareness of societies.

Aim. The aim of the article is to indicate the social responsibility of the family towards climate threats in the Anthropocene era and to draw attention to the assumptions of the

current European climate policy. Raising awareness of the important role of the family in shaping attitudes towards climate threats by its adult members gives hope for increasing conscious pro-ecological attitudes. Pro-ecological behaviours, which constitute a model and reference in the complex process of raising children and adolescents, constitute the foundation for shaping awareness of responsibility for the planet and, therefore, for the quality of life in the future.

Materials and methods. The article presents an analysis of existing materials in the area of climate policy, based on which postulates for shaping family social responsibility in the era of the Anthropocene are indicated. From a very extensive collection, selected materials relating to the topic in question were selected and described. Indicated: Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, European Green Deal, issued in Brussels on 11/12/2019; Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Building a climate-resilient Europe – a new Strategy for adaptation to climate change of February 24, 2021, strategy National Environmental Policy 2030 – development strategy in the area of environment and water management, National Energy and Climate Plan for 2021–2030.

Results. European climate policy has very precise content that sets the course of action for entire societies in order to reduce the dimension of the crisis related to climate threats. The family, as the basic social unit, can counteract this crisis in various ways. The text indicates specific solutions in this area.

Conclusion. Due to the state of awareness of contemporary Polish society about climate threats in the Anthropocene era, it is necessary to carry out activities to raise awareness of the actual state of affairs. The family, by setting a role model, should be the primary source of responsibility formation, right after institutions responsible for providing knowledge. The article indicates proposed actions, the implementation of which will activate individuals, and thus society, towards the climate crisis in the Anthropocene era.

Keywords: family, Anthropocene, climate crisis, transformation, social attitudes.

Wprowadzenie

Współczesna rodzina, ze względu na uwarunkowania dynamicznie rozwijającej się rzeczywistości epoki antropocenu, jest poddawana przeobrażeniom o różnym charakterze. Perspektywa jej rozwoju może być ujmowana w różnych aspektach, w tym przede wszystkim biegu życia (Ziemska, 2001), a także sposobów i form funkcjonowania samego społeczeństwa, w którym żyje i z którym identyfikuje się.

Antropocen to nowa epoka czasu. Ze względu na charakter i nieobliczalność występujących zdarzeń stanowi przedmiot odniesienia w dyskusjach niemal wszystkich obszarów nauki. Nie tylko biolodzy, geolodzy, ekolodzy, ekonomiści, lecz także pedagodzy, językoznawcy czy prawnicy wskazują na istotne zagrożenia, ogniskując jednocześnie uwagę na możliwych szansach oraz potencjale czasu, w którym żyjemy. Kategoria antropocentryzmu znalazła się w centrum dyskusji i, jak twierdzi Ewa Bińczyk, odznacza się mocnym potencjałem filozoficznym i dyskursywnym, ponieważ odwołuje do przenikających napięć XXI w. Podejmowane tematy kluczowych kategorii związanych z życiem i funkcjonowaniem człowieka, pojęcia odnoszące się do natury, antropocentryzmu, obszaru sprawczości w ujęciu aktualnym i historycznym oraz poczucia odpowiedzialności stanowią o charakterze prowadzonych dyskusji (Bińczyk, 2018). Epokę człowieka (Bińczyk, 2018; Crutzen, Stoermer, 2000) cechuje znaczące oddziaływanie człowieka na kondycję planety. Według Paula J. Crutzena i Eugene’a F. Stoermera to właśnie człowiek, jako przedstawiciel gatunku, oddziałuje na otoczenie z geologiczną siłą, która w minionym czasie nie była tak niszczyliście natężona. Zgodnie z analizą badań przeprowadzonych dla Parlamentu Europejskiego przez Eurobarometr:

Ponad trzy czwarte (77 proc.) obywateli UE uważa, że zmiana klimatu jest obecnie bardzo poważnym problemem. Większość Europejczyków uważa, że Unia Europejska (56 proc.), rządy krajowe (56 proc.), przedsiębiorstwa i przemysł (53 proc.) są odpowiedzialne za przeciwdziałanie zmianom klimatu. 35 proc. osobiście ponosi odpowiedzialność. Ponad ośmiu na dziesięciu respondentów uważa, że ważne jest, aby ich rząd krajowy (86 proc.) i Unia Europejska (85 proc.) podjęły działania w celu poprawy efektywności energetycznej do 2030 r. (np. zachęcając ludzi do izolacji domu, instalacji paneli słonecznych lub zakupu samochodów elektrycznych). 58 proc. obywateli UE uważa, że należy przyspieszyć zużycie odnawialnych źródeł energii, zwiększyć efektywność energetyczną (Michalak, 2023).

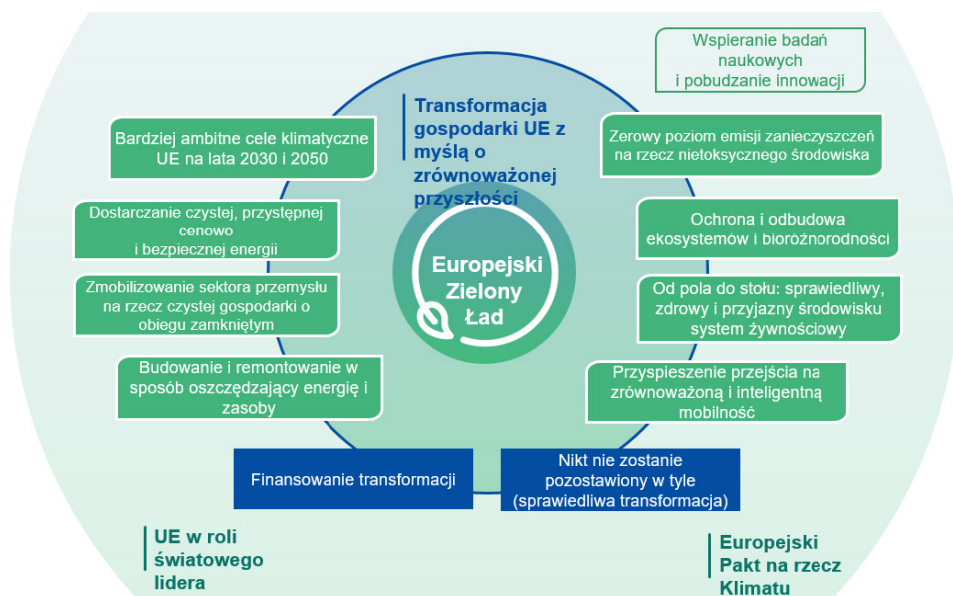
Polityka Unii Europejskiej wobec zagrożeń klimatycznych w świetle wybranych dokumentów

W Unii Europejskiej (UE) obowiązują bardzo surowe normy w zakresie ochrony środowiska. Unia, w porozumieniu z rządami poszczególnych krajów członkowskich, wyznaczyła konkretne cele, dzięki którym wskazano zadania kształtujące europejską politykę ochrony środowiska do roku 2050 r. Do celów tych należą:

- ochrona, zachowanie i poprawa kapitału naturalnego UE,
- przekształcenie gospodarki unijnej w zasobooszczędną, zieloną i konkurencyjną gospodarkę niskoemisyjną,

- ochrona Europejczyków przed związanymi ze środowiskiem presjami i zagrożeniami dla zdrowia i dobrostanu (*Cele klimatyczne...*, 2023).

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów *Europejski Zielony Ład* (2019) wydany w Brukseli 11.12.2019 r., wskazał jednoznacznie, że wyznaczonym celem strategii jest przeobrażenie UE „w sprawiedliwe i prosperujące społeczeństwo żyjące w nowoczesnej, zasobooszczędnej i konkurencyjnej gospodarce, która w 2050 r. osiągnie zerowy poziom emisji gazów cieplarnianych netto i w ramach której wzrost gospodarczy będzie oddzielony od wykorzystania zasobów naturalnych” (Komunikat, 2019).

Rysunek 1. Europejski Zielony Ład.

Źródło: Komunikat, 2019.

Strategia odnosi się do inicjatyw dotyczących ambitnych celów klimatycznych UE na lata 2030–2050 (uzyskanie neutralności klimatycznej), czystej, przystępnej cenowo energii (zmniejszenie emisyjności systemu energetycznego jest ważne w osiągnięciu celów klimatycznych), przeobrażania sektora przemysłu w kierunku czystej gospodarki o obiegu zamkniętym, wykonywania prac budowlanych i remontowych w sposób umożliwiający oszczędzanie energii i zasobów (egzekwowanie przepisów dotyczących charakterystyki energetycznej budynków), osiągnięcia zerowego poziomu emisji zanieczyszczeń na rzecz nietoksycznego środowiska, zachowania i ochrony różnorodności

biologicznej, systemu żywnościowego opartego na zdrowych, sprawiedliwych i przyjaznych środowisku wartościach, zrównoważonej i inteligentnej mobilności (należy m.in. zmniejszyć emisję powstającą ze środków transportu).

Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów *Budując Europę odporną na zmianę klimatu – nowa Strategia w zakresie przystosowania do zmiany klimatu* z 24.02.2021 r. obejmuje obszary, w których ramach konieczne jest uwzględnienie zmian klimatu. Jasno wskazano, że:

[...] musimy działać TERAZ. Zmiana klimatu to problem, który musimy rozwiązać teraz, aby uodpornić się na przyszłość. W minionym dziesięcioleciu zarejestrowano najwyższe temperatury na świecie w historii, a rekord najgorętszego roku był bity co roku przez kolejne osiem lat. Nasze życie, nasza planeta i dobrostan są narażone na skutki zmiany klimatu, dlatego musimy uniknąć warunków niemożliwych do przystosowania się i przystosować się do warunków, których nie możemy uniknąć. Musimy zacząć działać jak najszybciej w sposób bardziej przemyślany i systematyczny (Komunikat, 2021).

Celem kolejnego dokumentu, tj. *Polityka ekologiczna państwa 2030 – strategia rozwoju w obszarze środowiska i gospodarki wodnej* (2019), jest zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego kraju. Cele szczegółowe obejmują zaś: poprawę jakości środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego, zrównoważone gospodarowanie zasobami środowiska, łagodzenie zmian klimatu i adaptację do nich, zarządzanie ryzykiem klęsk żywiołowych. Określone cele mają być osiągnięte przez przeciwdziałanie zmianom klimatu, adaptację do zmian klimatu oraz zarządzanie ryzykiem klęsk żywiołowych.

Krajowy plan na rzecz energii i klimatu na lata 2021–2030 (2019) odwołuje do pięciu wymiarów unii energetycznej. W jej skład wchodzi: obniżenie emisyjności, bezpieczeństwo energetyczne, efektywność energetyczna, wewnętrzny rynek energii, badania naukowe, innowacje i konkurencyjność. W dokumencie wskazano również na cele klimatyczno-energetyczne na lata 2021–2030. Są one skoncentrowane przede wszystkim na redukcji emisji gazów cieplarnianych, zwiększeniu udziału OZE i zwiększeniu efektywności energetycznej. Dokument zwraca uwagę na niską emisję, która powstaje z transportu lub indywidualnych źródeł ciepła. W treści wyraźnie zaznaczona jest potrzeba realizacji działań zapewniających adaptację do zmian klimatu.

Treść wybranych dokumentów wskazuje na horyzontalne podejście do złożonego procesu zapobiegania kryzysowi klimatycznemu. Zadania przypisane są przede wszystkim jednostkom publicznym w poszczególnych państwach Unii Europejskiej, niemniej jednak to rodzina, jako pierwsze środowisko wychowawcze człowieka, stanowi załączek w kształtowaniu odpowiedzialnych postaw przyszłych dorosłych obywateli.

Społeczna odpowiedzialność rodziny wobec zagrożeń klimatycznych

Sama świadomość zagrożeń klimatycznych w epoce antropocenu napawa nadzieją; najnowsze badania opinii publicznej wskazują jednak, że Polska zajęła 26. miejsce (na 28) w badaniu obrazującym działania podjęte na rzecz ochrony klimatu w ostatnich sześciu miesiącach. Należy przez to podkreślić, że sama świadomość to niewystarczający element koniecznych zmian. Świadomość jest ogniwem całego konstruktów, który powinien być nieustannie obecny w życiu wszystkich społeczeństw. To początek dążenia do doskonałości, a jego źródłem jest rodzina. Jak zauważa Ewa Kochanowska (2022, s. 199), „rodzina, rozpatrywana zarówno jako instytucja, grupa społeczna, środowisko wychowawcze, wspólnota osób czy też system, ma do zrealizowania szereg funkcji odnoszących się zarówno do jednostki, jak i do społeczeństwa”. Spośród wielu przypisanych jej funkcji wychowawcza ma bardzo szeroką perspektywę odniesienia. Należy jednocześnie pamiętać, że wewnątrz rodziny świat wartości uległ modyfikacjom pod wpływem przeobrażeń społecznych. Zbigniew Tyszka zauważa:

[...] coraz bardziej ceni się takie wykształcenie, które stwarza perspektywy dochodów i zapewnia prestiż społeczny. Działalność, mająca zagwarantować status materialny rodziny wyrasta ponad inne rodzaje rodzinnej aktywności. [...] trudności w życiu rodzinnym nasuwają myśl o konieczności wypracowania w naszym kraju racjonalnej, opartej na naukowych podstawach długofalowej polityki społecznej, która ułatwiałaby rozwiązywanie problemów społecznych (Tyszka, 2001, s. 29).

Tyszka podkreśla również, że rodzina, jako podstawowa jednostka, oddziałuje na społeczeństwo w sposób modyfikujący zachowania i postawy ogółu wobec nowych warunków życia. Jednocześnie współczesne rodziny wyraźnie otwierają się na nową rzeczywistość, dlatego tym bardziej potrzebują systemowego wsparcia stanowiącego odniesienie dla działań. Odpowiedzialność za jakość środowiska, w którym żyjemy, za życie naszej planety jest i powinno być jednym z priorytetów. Maria de Barbaro podkreśla, że rodzina tworzy swoją własną tożsamość, a jednocześnie odpowiada wewnętrznym dostosowaniem i przeobrażeniem na nowe, zmieniające się okoliczności z zewnątrz. Rodzina troszczy się o swoich członków, opiekuje się nimi i chroni ich. Jednocześnie zapewniając właściwe warunki dla psychologicznego rozwoju, musi umieć przystosować się do zmian zachodzących w społeczności i kulturze.

[...] zmiany zachodzące na zewnątrz rodziny zawsze jej w jakiś sposób dotyczą i sprawiają, że musi ona na te socjokulturowe zmiany reagować. Jest to zadanie tym trudniejsze im bardziej gwałtowne i drastyczne są zmiany środowiska, w którym rodzina żyje (de Barbaro, 1999, ss. 45–46).

Beata Krześcińska-Żach słusznie podkreśla, że:

Rodzina stanowi naturalne środowisko wychowawcze i kulturowe, tworzące pierwszą wspólnotę kulturową, podtrzymujące i kształtujące rdzenne wartości kulturowe oraz otwierające się na inne kultury. W tak rozumianej rodzinie pierwszym polem aktywności życiowej jednostki będzie związek pomiędzy aktywnością kulturową rodziny a rozwojem jednostki, jej uczestnictwem w transmisji pokoleniowej i nabywaniem przez nią doświadczeń kulturowych (Krześcińska-Żach, 2007, s. 30).

Mając na uwadze podmiotowy charakter współczesnej rodziny, widzimy, że znaczące jest założenie o jej społecznej odpowiedzialności. Założenie to jest podstawą naukowej refleksji wielu badaczy (Mac, 2010; Kwak, 1994; Krzyczek, 2010; Kocik, 2006; Adamski, 2002). Uwewnętrznianie treści wartościujących, rozumiane jako internalizacja, zespała się z nabywaniem umiejętności o wysokim poziomie moralności, ponieważ uznana wartość staje się źródłem odpowiedzialności. Katarzyna Łukaszevska zauważa, że

[...] uwewnętrznienie aksjologicznych wymagań płynących od ekowartości jest najskuteczniejszym rodzajem zobowiązania, ponieważ ma ono charakter preskryptywny: obietnicy danej sobie nie można nie dotrzymać bez poczucia straty danego słowa. W tym kontekście zinternalizowana ekowartość preskryptywnie oddziałuje na człowieka, którego odpowiedzialność jest tym głębsza, im silniej sama wartość jest uwewnętrzniona (Łukaszevska, 2019, s. 19).

Jak twierdzi Joanna Szczepaniak, podejmowanie dobrowolnych inicjatyw czy form aktywności ukierunkowanych na zaspokojenie potrzeb najbliższych członków, jak również potrzeb społeczności lokalnej, jest podstawą uznania prospołecznych efektów (Szczepaniak, 2011, s. 140). Podkreśla również, że

[...] rodzina działa społecznie odpowiedzialnie, gdy realizuje swoje instytucyjne funkcje społeczne (o ważnych implikacjach dla swoich członków oraz otoczenia dalszego) – prokreacyjną, socjalizacyjno-wychowawczą, integracyjną, ekonomiczną, legitymizacyjną, opiekuńczą – zgodnie z normatywnymi oczekiwaniami (Szczepaniak, 2011, s. 140).

Funkcja opiekuńcza w szczególny sposób wiąże się z dbałością o prawidłowy rozwój dziecka, w tym o jego zdrowie i komfort życia. Zapewnienie właściwych warunków jest podstawowym zadaniem dorosłych członków rodzin, a zdrowie dzieci i młodzieży ściśle warunkuje jakość tego procesu. Szczególne zagrożenie

[...] mogą stanowić liczne patogeny chorobotwórcze, czynniki środowiskowe i klimatyczne, niewystarczający poziom opieki zdrowotnej, a także konsekwencje fizycznej i psychicznej przemocy. Społeczeństwa całego świata, mając na uwadze szeroko rozumiany interes dziecka, podejmują kroki w celu zapewnienia odpowiedniego standardu opieki neonatologicznej i pediatrycznej, jak również roztaczają nad najmłodszymi parasol ochronny w postaci edukowania rodziców i opiekunów, instytucji wsparcia materialnego i społecznego dla rodzin, a także, w skrajnych wypadkach, zapewniania alternatywnych środowisk rozwoju w postaci rodzinnych domów dziecka lub rodzin zastępczych (Karaczun, Michalak, Łuszczki, Okulus, Patalong, 2021, s. 6).

Odnosząc się do uwarunkowań prawnych, należy pamiętać, że obowiązkiem i powinnością osób dorosłych jest zapewnienie właściwych warunków życia dzieciom i młodzieży. Zgodnie z twierdzeniem Bogusława Śliwerskiego relacje, jakie zachodzą pomiędzy osobami dorosłymi a dziećmi, są wynikiem nieustannych prac mających na celu udoskonalenie praw, które kategorycznie przeciwstawiają się przekraczaniu przez dorosłych granic uznanych za bezpieczne i komfortowe. Śliwerski podkreśla jednocześnie, że:

O ile jednak prawa człowieka są głównym problemem każdej konstytucji, o tyle kwestia praw dziecka spychana jest do spraw podrzędnych, niewymagających wręcz takiego rozstrzygnięcia. Nic dziwnego, że coraz silniej aktywizują się pozarządowe ruchy i stowarzyszenia na rzecz praw dzieci, by zapewnić im poszanowanie ich godności oraz wolną przestrzeń do osobistego rozwoju. Można tu mówić o rodzeniu się piątej generacji w ewolucji praw człowieka (Śliwerski, 2017, ss. 39–40).

Zestawienie kolejnych generacji rodzących się praw przedstawione zostało przez B. Śliwerskiego następująco:

- pierwsza – generacja praw politycznych i obywatelskich w postaci amerykańskiej *Bill of Rights* (z 1776 r.) i francuskiej *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen* (z 1789 r.);
- druga – generacja praw ekonomicznych, społecznych i kulturalnych – w konstytucji Republiki Weimarskiej i w konstytucji austriackiej z 1920 r.;
- trzecia – generacja praw pokojowych, rozbrojeniowych i ekologicznych (anonimizacja) w ramach: Karty Atlantyckiej z 1941 r., Karty Narodów Zjednoczonych z 1945 r., Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r., Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 1966 r.;

- czwarta – generacja praw człowieka ukierunkowanych na ochronę mniejszości plemiennych, rasowych, narodowych, religijnych lub kulturalnych;
- piąta – generacja praw dziecka, ukierunkowanych początkowo na ich ochronę (Geneńska Deklaracja Praw Dziecka uchwalona przez U.I.S.E w 1923 r., Deklaracja Praw Dziecka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20.11.1959 r. oraz Międzynarodowa Konwencja o Prawach Dziecka z 1989 r.), a od lat 70. XX w. dążący do radykalnego zrównania wszystkich praw dorosłych z prawami dzieci anty- czy postpedagogiki (Balcerek, 1988; Szkudlarek, Śliwowski, 1992).

Lata 40. minionego stulecia formalnie przyniosły troskę o respektowanie praw ekologicznych. Od tego czasu upłynęło niemal kolejne stulecie. Polskie społeczeństwo potrzebuje zakrojonych działań proekologicznych, aby naukowe doniesienia i medialne komunikaty nie pozostawały „białym szumem”. Jednostka wyraża swoje odczucia właśnie w języku, a jego społeczne kontekstualizacje są uwarunkowane potrzebą istnienia w grupie i odpowiadają za nawiązywanie i podtrzymywanie międzyludzkich relacji. Język jest źródłem wiedzy o kulturze społeczeństw, a także o historii jego narodu, dlatego w procesie kształtowania postaw stanowi podstawowe narzędzie. Wskazuje na kategoryzowanie zjawisk i wydarzeń, dokonując jednocześnie ich klasyfikacji w wybranej randze. W zależności od okoliczności konieczne jest właściwe użycie języka. Determinanty jego zastosowania są uwarunkowane wieloma zależnościami. Za funkcję efektywnego porozumienia odpowiada wspólnota kodu językowego i jego zrozumienie (Markowski, Puzynina, 2001). Język, jako podstawowe narzędzie komunikacji, jest obrazem zawierającym interpretację otaczającej rzeczywistości. Dzięki temu ma znaczący wpływ na kształt społecznych zachowań. Stanisław Grabias (1994) słusznie zauważa, że zachowania jednostek i społeczeństw są zbiorem informacji o nich samych. Język, fundamentalny dla interakcji socjologicznie rozumianej w kategorii sposobów działań w określonych sytuacjach, warunkuje przebieg i ciągłość relatywnych układów pomiędzy jej uczestnikami. Takie przekonanie jest podstawą wskazania doniosłej roli komunikacji, będącej fundamentem dla budowania relacji w rodzinie i kształtowania postaw, w tym ekologicznych. Stuart Capstick i Lorraine Whitmarsh (2023) wykazują, że pomiędzy skalą zmian klimatycznych a reakcjami jednostek istnieje bardzo duży rozłam. Badacze zauważają, że kryzys klimatyczny zagraża ludzkiej egzystencji. Skupienie uwagi na jednostce oraz społeczeństwie wskazuje również na istniejącą przestrzeń pomiędzy nimi, ponieważ jednostka i społeczeństwo leżą na dwóch biegunach i dopiero ich interakcja buduje społeczną grupę. Przestrzeń ta obejmuje swoim zasięgiem

[...] nasze relacje z innymi ludźmi i wszystko to co możemy zrobić na rzecz kształtowania oczekiwań społecznych i na rzecz tworzenia wspólnego języka. Działanie

w tym obszarze i wywieranie wpływu znaczy dużo więcej niż odosobnione wybory konsumenckie. Robimy coś dla klimatu także wtedy, kiedy odgrywamy nasze role społeczne, nieustannie podtrzymując związki między nimi. Działamy i możemy działać w lokalnych społecznościach, rodzinach (anonimizacja) wśród przyjaciół, w ramach organizacji i w miejscu pracy (Capstick, Whitmarsh, 2023, s. 433).

Wcześniejszy opis zastanych materiałów w obszarze polityki klimatycznej stanowi podstawę sformułowania postulatów kształtowania społecznej odpowiedzialności rodziny w dobie antropocenu. Współczesna rodzina ponosi społeczną odpowiedzialność wobec aktualnych zagrożeń. Działania jednostek przekładają się na działania społeczeństw, dlatego rodzina powinna być pierwszą przestrzenią stanowiącą źródło ekologicznych inspiracji. Przyjmowane postawy osób dorosłych wobec problemów o skali europejskiej i światowej, zauważenie ich i niebycie obojętnym wobec klimatycznych zagrożeń, przed jakimi stoi cały świat, to początek kształcenia ekologicznie świadomego człowieka. S. Capstick i L. Whitmarsh (2023) podkreślają, że indywidualna reakcja i postawy wobec kryzysu klimatycznego są podstawowe dla procesu budowania społecznej przemiany.

Należy pamiętać, że stwierdzenia o braku podejmowanych działań przez przeciętnych obywateli społeczeństw nic nie wnoszą do oczekiwanych zmian wobec wyzwań współczesnego świata. Można stwierdzić, że wręcz nie mają one wpływu na przekształcenie świadomości pożądanej dla podniesienia jakości życia z perspektywy odpowiedzialności za klimatyczny kryzys. Co zatem może zrobić współczesna rodzina, mając na uwadze swoją społeczną rolę w epoce antropocenu? Należy podkreślić jej wagę w procesie internalizowania wzorców i wskazać, że jest ona kluczowym podmiotem budującym postawy. Ponieważ wzorce stanowią swoiste narzędzia transmisji oddziaływań wychowawczych (Juszczak-Rygałło, 2021), współczesna rodzina powinna wykazać świadomą troskę o zachowanie tzw. ekologicznej równowagi (Gondek, 2002). Mając na uwadze te wymogi, dokonano wyboru wytycznych dla współczesnej rodziny. Powinna ona:

- dostrzegać wagę istoty kryzysu klimatycznego i o nim mówić, a przez to budować przekonanie, że każdy człowiek jest ważny i odpowiedzialny w złożonych działaniach przeciwstawiających się zagrożeniom; podejmować dialog zrozumiały, przejrzysty dla wszystkich uczestników aktu komunikacji, odwołujący się do przykładów. To język jednostki i społeczeństwa niesie obraz rzeczywistości właściwy obu;
- stwarzać warunki do zachwyty i spontanicznej fascynacji nowym, nieznanym miejscem, wyjątkowym w przyrodzie (Monbiot, Wrigley, 2023);
- otworzyć się na samokształcenie i edukować innych, „[...] użyć swojego głosu i wszystkich dostępnych przestrzeni do rozmowy” (Thunberg, 2023, s. 432);
- stać się częścią wspólnoty świadomej konieczności zmian wobec zagrożeń klimatycznych, ponieważ

[...] nasze prywatne, osobiste wybory są częścią trwającej przemiany, przekonyjemy i wspieramy innych, sami się zmieniamy i skłaniamy do tego innych, a to przekształca kulturę i reguły społeczne. Dzięki złożoności tego procesu powstaje szansa na efekt domina: wiele odosobnionych decyzji może doprowadzić do zmiany nawyków społecznych, do których dojdzie po przekroczeniu niespodziewanych i nieodwracalnych punktów krytycznych. Historia pokazuje, że podobne transformacje mogą być równie nagłe, co radykalne, a ich kluczowym składnikiem są zmiany postaw i zachowań ludzi (Capstick, Whitmarsh, 2023, ss. 433–436);

- przyjąć lub proponować tzw. półtorastopniowy styl życia, tzn.: lokalnie odpoczywać, świadomie wybrać dietę, świadomie kupować nowe ubrania – najwyżej trzy rocznie, zdrowo podróżować, działaniem zachęcać innych i przybliżać zmianę systemu, świadomie korzystać (przynajmniej przez siedem lat) ze sprzętów elektronicznych (Raworth, 2023);
- wskazywać na autorytety, na małych i wielkich bohaterów, którzy świadomie wybrali drogę do przezwyciężenia klimatycznego kryzysu (Stoknes, 2023).

Powyższe wskazania zostały sformułowane na podstawie założeń etyki ekologicznej, która poszukuje właściwych sposobów na moralne postępowanie człowieka wobec przyrody. Etyka ekologiczna uznaje ograniczoność zasobów naturalnych ziemi i traktuje człowieka jako jeden z elementów przyrody, ponieważ odrzuca antropocentryzm, dąży do przekazania niezniszczonego środowiska przyrodniczego kolejnym pokoleniom, zaleca optymalną ingerencję człowieka w środowisko przyrodnicze oraz postuluje rozwój świadomości ekologicznej (Gromkowska-Melosik, 2019).

Podsumowanie

Należy podkreślić, że podstawowym i najbardziej trafnym rozwiązaniem, dzięki któremu możemy zminimalizować negatywne konsekwencje zagrożeń klimatycznych, jest przede wszystkim dążenie do klimatycznej neutralności. To dążenie powinno rodzić się w rodzinie, ponieważ podjęcie działań przez każdego z nas pozwoli stworzyć prototypowe postawy wśród dorosłych, które, jeśli się umocnią i będą trwałe, zapewnią największą skuteczność w działaniu. Mając na uwadze analizę dokumentów z zakresu polityki klimatycznej, a także odpowiedzialności rodziny wobec jakości życia dzieci i młodzieży, widzimy, że ważne jest, aby każdy człowiek umacniał swoją świadomość ekologiczną i przyjmował postawy mające na celu:

- zmniejszenie własnego śladu węglowego – wybieranie niskoemisyjnego źródła energii (w przypadku możliwości wyboru sposobu ogrzewania domu/mieszka-

nia) oraz niskoemisyjnych źródeł transportu (spacer, jazda na rowerze, transport publiczny zamiast jazdy samochodem);

- nieuleganie konsumpcjonizmowi, a przez to ograniczenie niepotrzebnego kupowania i wyrzucania wszelkich produktów, zwłaszcza produktów niebiodegradowalnych;
- ograniczenie spożywania mięsa na rzecz wprowadzenia do diety większej liczby produktów roślinnych opartych o składniki produkowane lokalnie i w sposób zrównoważony;
- włączenie w edukację klimatyczną poprzez podnoszenie świadomości własnej oraz innych osób na temat wpływu indywidualnych zachowań na klimat oraz rozwiązań korzystnych z punktu widzenia klimatu i środowiska;
- wzmocnienie aktywności obywatelskiej poprzez udział w działaniach organizacji pozarządowych działających w obszarze klimatu i środowiska, udział w marszach i manifestacjach (Karaczun, Michalak, Łuszczki, Okulus, Patalong, 2021).

Oczekiwane zmiany ludzkich postaw wobec kryzysu klimatycznego powinny mieć charakter zarówno indywidualny, jak i systemowy. Nie można pozostawiać odpowiedzialności wyłącznie jednostkom – to oczywiste, dlatego w tym miejscu należy podkreślić, że podjęty temat jest wycinkiem z rozległej przestrzeni narracji, tworzącej wspólną odpowiedzialność wobec zagrożeń klimatycznych. Współczesna świadoma i nieobojętna wobec zagrożeń klimatycznych rodzina jest w stanie dokonać społecznych zmian. Jak twierdzi Erica Chenoweth (2023), najnowsze badania dowodzą, że po przekroczeniu dwudziestoprocentowego progu zaangażowania w społeczeństwie zachodzą daleko idące zmiany i ma miejsce transformacja na dużą skalę. Dwadzieścia pięć procent stanowi punkt krytyczny warunkujący powszechne przeobrażenie. Ponieważ „[...] zmiana wydaje się najtrudniejsza tuż przed tym, kiedy się na nią zdecydujemy. Zbyt łatwo skupiamy się na tym, co rzekomo tracimy. Dużo trudniej przychodzi nam wyobrażenie sobie, co możemy zyskać” (Raworth, 2023, s. 444). Mając na uwadze, że „teoria jest praktyką interwencji” (Domańska, 2012, s. 150), o konieczności społecznych zmian wobec zagrożeń klimatycznych należy mówić i pisać po to, aby nie pozostały one wyłącznie „białym szumem” we współczesnej, międzyludzkiej narracji.

Bibliografia

- Adamski, F. (2002). *Rodzina: Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Balcerek, M. (1988). *Międzynarodowa ochrona dziecka*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.

- de Barbaro, M. (1999). Struktura rodziny. W: B. de Barbaro (red.), *Wprowadzenie do systemowego rozumienia rodziny* (ss. 45–55). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bińczyk, E. (2018). *Epoka człowieka: Retoryka i marazm antropocenu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Capstick, S., Whitmarsh, L. (2023). Działania jednostek a przemiana społeczna. W: G. Thunberg, *Książka o klimacie* (ss. 433–436). Warszawa: Agora.
- Cele klimatyczne a polityka zewnętrzna UE*. (2023). Pobrane z: <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/climate-change/climate-external-policy/>.
- Chenoweth, E. (2023). Ludzie mają siłę. W: G. Thunberg, *Książka o klimacie* (ss. 478–483). Warszawa: Agora.
- Crutzen, P. J., Stoermer, E. F. (2000). The „Anthropocene” [„Antropocen”]. *Global Change Newsletter*, 41, 17–18.
- Domańska, E. (2012). *Historia egzystencjalna: Krytyczne studium narratywizmu i humanistyki zaangażowanej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gondek, A. (2002). Ekologia i globalizm. *Człowiek w Kulturze*, 14, 107–120.
- Grabias, S. (1994). *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Gromkowska-Melosik, A. (2019). Pedagogika ekologiczna. W: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.), *Pedagogika: Podręcznik akademicki* (ss. 637–646). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Juszczyk-Rygałło, J. (2021). Wzorce jako narzędzia transmisji oddziaływań wychowawczych. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*, 16, 4(62), 13–25. DOI: 10.35765/eetp.2021.1662.01.
- Karaczun, Z., Michalak, W., Łuszczki K., Okulus A., Patalong, M. (2021). *Wpływ zmiany klimatu na zdrowie dzieci*. Warszawa: Polski Klub Ekologiczny Okręg Mazowiecki.
- Kochanowska, E. (2022). Rodzina jako przestrzeń wychowania intelektualnego dzieci w młodszym wieku szkolnym – doniesienia z badań. *Wychowanie w Rodzinie*, 27(2), 197–209. DOI: 10.34616/wvr.2022.2.197.209.
- Kocik, L. (2006). *Rodzina w obliczu wartości i wzorów życia ponowoczesnego świata*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne – Oficyna Wydawnicza AFM.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów *Budując Europę odporną na zmiany klimatu – nowa Strategia w zakresie przystosowania do zmiany klimatu*. (2021). Pobrane z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=COM%3A2021%3A82%3AFIN>.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów *Europejski Zielony Ład*. (2019). Pobrane z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>.

- Krajowy plan na rzecz energii i klimatu na lata 2021–2030. (2019). Warszawa: Ministerstwo Środowiska. Pobrane z: <https://www.gov.pl/web/klimat/krajowy-plan-na-rzecz-energii-i-klimatu>.
- Krzesińska-Żach, B. (2007). *Pedagogika rodziny: Przewodnik do ćwiczeń*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
- Krzysteczko, H. (2010). Modele i wartości rodziny dawnej i współczesnej. W: W. Korzeniowska, U. Szuścik (red.), *Rodzina: Historia i współczesność* (ss. 129–137). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Kwak, A. (1994). *Rodzina i jej przemiany*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Łukaszewska, K. (2019). Preskryptywny charakter internalizacji aksjologicznej jako podstawa stosunku człowieka do lasu jako ekowartości. *Studia Ecologiae et Bioethicae*, 17(1), 19–25.
- Mac, A. (2010). Wartości przekazywane przez współczesnych dziadków. W: W. Muszyński (red.), *Wartości w rodzinie: Ciągłość i zmiana* (ss. 85–93). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Markowski, A., Puzynina, J. (2001). Kultura języka. W: J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski* (ss. 49–51). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Michalak, A. (2023). Ponad 77 procent Europejczyków uważa zmiany klimatu za bardzo poważny problem. *Rzeczpospolita*. Pobrane z: <https://klimat.rp.pl/klimat-i-ludzie/art38913201-ponad-77-proc-europejczykow-uwaza-zmiany-klimatu-za-bardzo-powazny-problem>.
- Monbiot, G., Wrigley, R. (2023). Zdziczać. W: G. Thunberg, *Książka o klimacie* (ss. 459–463). Warszawa: Agora.
- Polityka ekologiczna państwa 2030*. (2019). Warszawa: Ministerstwo Środowiska. Pobrane z: https://bip.mos.gov.pl/fileadmin/user_upload/bip/strategie_plany_programy/Polityka_Ekologiczna_Panstwa/Polityka_Ekologiczna_Panstwa_2030.pdf.
- Raworth, K. (2023). Półtorastopniowy styl życia. W: G. Thunberg, *Książka o klimacie* (ss. 437–444). Warszawa: Agora.
- Stoknes, P. E. (2023). Przewyciężyć apatię klimatyczną. W: G. Thunberg, *Książka o klimacie* (ss. 445–448). Warszawa: Agora.
- Szczepaniak, J. (2011). O idei społecznej odpowiedzialności rodziny jako podmiotu polityki społecznej – kilka refleksji i uwag. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 220, 139–156.
- Szkudlarek, T., Śliwerski, B. (1992). *Wyzwania pedagogiki krytycznej i antypedagogiki*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Śliwerski, B. (2017). Prawo dziecka do swoich praw. *Pedagogika Społeczna*, 4(66), 37–58.
- Thunberg, G. (2023). Najlepszym sposobem na posprzątanie tego syfu jest samokształcenie. W: G. Thunberg, *Książka o klimacie* (ss. 428–432). Warszawa: Agora.

- Tyszka, Z. (2001). Relacja „rodzina – społeczeństwo globalne” w okresie transformacji. W: M. Ziemska (red.), *Rodzina współczesna* (ss. 25–31). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Ziemska, M. (2001). Zmiany w relacjach małżeńskich w cyklu życia rodziny. W: M. Ziemska (red.), *Rodzina współczesna* (ss. 44–57). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.